

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**ПРОГРАМА
ДОДАТКОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ
З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти
за спеціальністю 081 «Право»**

Розглянуто та схвалено на засіданні
вченої ради Академії
«12» травня 2022 року, протокол № 7

Пояснювальна записка

Додаткове вступне випробування з «Теорії держави і права» – форма перевірки загальнотеоретичних знань про державу та право претендентів на вступ для здобуття вищої освіти на другому (магістерському) рівні за спеціальністю 081 «Право» на основі здобутого ступеня вищої освіти бакалавра, магістра (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста) здобутого за іншою спеціальністю.

Додаткове вступне випробування є важливим компонентом для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» і повинно показати знання теоретичного матеріалу, наукових робіт провідних учених України і зарубіжжя, навички практичної роботи в галузі юриспруденції, знання законодавства. Необхідність цих знань, вмінь ними користуватися в діяльності юриста-практика є особливо актуальним у сучасний період реформування правової системи в нашій країні.

Мета програми – допомогти абітурієнтам, які вступають на навчання до Академії Державної пенітенціарної служби систематизувати раніше отримані знання та зорієнтуватись в обсязі та характері знань, які вони повинні будуть продемонструвати під час додаткового вступного випробування.

Зміст програми відображає, з одного боку, нерозривний зв'язок держави і права, особливо з точки зору їх еволюції і функціонування, а з іншого – їх відносну самостійність в частині впливу на різні сфери суспільного життя.

Абітурієнти повинні творчо підійти до оволодіння знаннями кожної теми. Аналізувати різноманітні підходи до праворозуміння, формувати та обґрунтовувати своє бачення проблем держави і права. Рекомендується звернути увагу на додаткові літературні джерела, як монографічні, так і періодичні видання.

В процесі випробування абітурієнт повинен показати:

- високий теоретичний рівень знань основних проблем теорії держави та права;
- уміння вільно орієнтуватися в категоріальному юридичному апараті;
- навички порівняльно-правового, комплексного і конкретного юридичного аналізу норм чинного законодавства.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ДИСЦИПЛІНИ

Держава - особлива політико-територіальна організація класового суспільства, що має суверенітет, спеціальний апарат управління і примусу і здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкової сили.

Державна влада - здатність одного суб'єкта нав'язувати свою волю іншим суб'єктам у сфері управління справами держави і суспільства шляхом використання можливостей державного апарату.

Державний (державно-правовий) режим - сукупність форм і методів здійснення державної влади, обсяг та рівень реальності прав і свобод громадян та рівень їх участі в управлінні справами держави і суспільства.

Дієздатність - обумовлена нормами права здатність суб'єкта своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Галузь права - складова частина системи права, відносно самостійна сукупність його норм, об'єднаних загальністю предмета і метода правового регулювання.

Закон - нормативно-правовий акт, який регулює найважливіші суспільні відносини, приймається колегіальним представницьким органом державної влади (парламентом) або всенародним голосуванням (референдумом) і має вищу силу порівняно з іншими нормативно-правовими актами.

Законність - правовий режим суспільних відносин при якому забезпечується точне і неухильне здійснення законів та інших нормативно-правових актів; створено і функціонує ефективний контроль за неухильною реалізацією правових приписів, а винні у здійсненні правопорушень притягаються до юридичної відповідальності.

Застосування норм права - спрямована на реалізацію норм права і здійснювана у спеціально встановлених формах державно-владна, творчо-організуюча діяльність державних органів і уповноважених державою інших суб'єктів з метою вирішення конкретної справи шляхом видання індивідуальних правових приписів (правозастосовчих

актів).

Зміст права - закріплені в нормах права приписи, що встановлюють права і обов'язки певних суб'єктів і правові наслідки невиконання або неналежного їх виконання чи порушення процедури їх реалізації (матеріальний аспект), а також приписи, що визначають процедуру реалізації цих прав і обов'язків (функціональний аспект).

Інститут права - сукупність норм права певної галузі чи підгалузі, що регулює конкретний вид чи сторону однорідних суспільних відносин.

Історичний тип держави і права - обумовлена пануючими у країні на певних етапах її розвитку виробничими відносинами сукупність рис та ознак держави і права, що зумовлюють їх соціальну сутність, тобто спрямованість на задоволення інтересів та потреб тієї або іншої соціальної групи (класу).

Кодекс - закон, у якому об'єднуються й систематизуються правові норми, що регламентують певну сферу суспільних відносин.

Метод правового регулювання - обумовлений особливостями предмету правового регулювання засіб дії права на суспільні відносини.

Механізм правового регулювання - сукупність правових засобів, з допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин приводиться у відповідність з правовими приписами.

Нормативно-правовий акт - прийнятий в установленому порядку компетентним суб'єктом офіційний письмовий документ, в якому в односторонньому вольовому порядку встановлюються, змінюються чи скасовуються норми права.

Нормативний припис - положення нормативно-правового акта, яке містить конкретне правило поведінки.

Норма права - обов'язкове, формально визначене правило поведінки загального характеру, що в установленому порядку приймається, змінюється, відміняється та забезпечується відповідними державними органами в межах їх компетенції.

Орган держави - особа чи структурована група осіб, які виступають від імені держави й наділені владно-державними повноваженнями, в тому числі правом застосовувати засоби державного примусу і здійснювати державно-організаторські, розпорядчі, судові та інші функції.

Політична влада - здатність окремих суб'єктів підпорядковувати своїй волі поведінку інших суб'єктів у сфері управління справами суспільства і, таким чином спрямовувати його розвиток у відповідності зі своїми потребами та інтересами.

Право (об'єктивне право) - система сформульованих або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки загального характеру, реалізація яких забезпечується можливістю застосування заходів державного примусу.

Правоутворення - різні форми та способи виникнення і буття права, його упорядкування і розвитку.

Правопорушення - це суспільно-небезпечне, протиправне, винне, карне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, за яке настає юридична відповідальність.

Ретроспективна (негативна) юридична відповідальність - закріплений у законі обов'язок правопорушника зазнати з боку держави певних негативних наслідків (санкцій) за скоєне ним правопорушення.

Система права - обумовлена економічним і соціальним устроєм суспільства структура права, що виражає його внутрішню узгодженість та єдність норм права і одночасно їх поділ на галузі та інститути.

Соціальні норми - правила поведінки людей та їх об'єднань, що мають загальний характер і забезпечуються особистими переконаннями та засобами громадського або державного впливу з метою забезпечення порядку і стабільності у суспільстві.

Форма держави - сукупність існуючих у ній форми правління, державного устрою та державного (політичного) режиму.

Юридичні факти - конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують настання юридичних наслідків у вигляді виникнення, зміни або припинення правових відносин.

2. ЗМІСТ ПРОГРАМИ ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

Тема 1. Предмет, метод і функції теорії держави і права

Розуміння предмету і структури теорії держави і права як науки і навчальної дисципліни. Основна мета і завдання теорії держави і права як науки та учбової дисципліни.

Поняття і структура методології теорії держави і права. Прийоми та засоби дослідження державно-правових явищ. Розуміння загальнонаукових (діалектичного, історичного, системно-структурного та ін.), спеціально-наукових методів пізнання (порівняльного правознавства, кібернетичного, сінергетичного, соціологічного, техніко-юридичного та ін.) та логічних прийомів загальнотеоретичного пізнання держави і права (аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо).

Розуміння змісту функцій теорії держави і права (гносеологічної, пізнавальної, евристичної, методологічної, онтологічної, політичної, ідеологічної, практично-прикладної, прогностичної, інтерпретаційної та ін.).

Тема 2. Місце теорії держави і права в системі юридичних і суспільних наук

Виникнення і розвиток загальнотеоретичної юридичної науки. Напрямки розвитку науки теорії держави і права в Україні.

Поняття юридичної науки. Система юридичної науки. Історико-теоретичні науки. Співвідношення теорії держави і права з історією держави і права та історією вчень про державу і право. Співвідношення теорії держави і права з галузевими науками, прикладними та спеціальними науками. Теорія держави і права та міжнародне публічне і міжнародне приватне право. Зв'язок теорії держави і права та юридичної практики.

Теорія держави і права у системі суспільних наук. Співвідношення теорії держави і права та філософії, соціології, політології, економічної теорії тощо.

Тема 3. Походження держави

Характеристика первісного суспільства. Організація соціальної влади у первіснообщинному суспільстві. Загальне й особливе у походженні держав у різних народів. Основні закономірності походження держави. Специфіка походження європейських держав, держав близького сходу тощо. Основні наукові концепції (теорії) походження держави (патріархальна, теологічна, договірна, насилля, психологічна, органічна, історико-матеріалістична тощо). Нетрадиційні теорії походження держави (іригаційна, криміногенна, космологічна).

Відмінність публічної влади первісного суспільства від апарату влади в державі. Особливості соціального регулювання суспільних відносин первісного суспільства. Походження права. Відмінність права від соціальних норм первісного ладу. Держава і право як загально-соціальні та взаємопов'язані інститути. Наукові підходи щодо первинності держави і права. Співвідношення держави і права.

Тема 4. Поняття і сутність держави. Типологія держав

Поняття держави та її основні ознаки. Функціональне призначення елементів держави: населення (об'єднання суспільства), територія, публічна влада, апарат державної влади, апарат державного примусу, податкова система, правова система нормативного регулювання. Внутрішня і зовнішня сторони суверенітету як ознаки держави. Співвідношення суверенітету держави з суверенітетом народу і суверенітетом нації. Національний суверенітет і право націй на самовизначення.

Сутність держави. Класовий характер держави. Соціальна цінність держави. Забезпечення державою інтересів суспільства, громадян, національних, релігійних та інших відносно відокремлених груп. Вплив державної влади на політичний, економічний та соціальний устрій суспільства. Розуміння держави в історії державно-правової думки.

Розуміння типології держав. Цивілізаційний і формаційний підходи до типології держав. Вчення про суспільно-економічну формацію. Види цивілізацій і відповідні їм типи держав. Особливості держав у межах одного типу. Східний тип держав. Особливості держав рабовласницького, феодального, капіталістичного (буржуазного), соціалістичного суспільства. Держава соціально-демократичного типу.

Основні сучасні концепції держави (соціологічного спрямування, юридичного

спрямування, у теоріях анархізму, етатизму тощо). Характеристика держави у доктринах соціологічного спрямування (теорія солідаризму, плюралістичної демократії, елітарної демократії, конвергенції, доктрини технократії, держава загального благоденства та ін.). Загальна характеристика та основні ознаки правової держави. Соціальна держава. Розвиток держави в сучасній Україні.

Тема 5. Форма держави

Поняття і структура форми держави: форма державного правління, форма державного устрою, форма державного (політичного) режиму. Поняття та основні риси елементів форми держави.

Розуміння форми державного правління. Монархія і республіка як класичні форми правління держави. Критерії визначення форм державного правління. Поняття монархії. Різновиди монархічних форм правління (абсолютна та обмежена (становопредставницька, конституційна (дуалістична і парламентська)). Сучасні монархії. Основні ознаки республіки. Види республіканських форм правління. Юридичні ознаки та особливості парламентської, президентської та змішаної (президентсько-парламентської, парламентсько-президентської) форм республіканського правління. Специфіка співвідношень повноважень вищих органів влади у різних формах республіки. Підзвітність та відповідальності уряду як один з основних факторів визначення форми державного правління. Особливості форми державного правління в Україні, перспективи її розвитку.

Поняття форми державного устрою. Прості та складні форми державного устрою. Основні ознаки унітарної держави. Автономія в складі унітарної держави, її юридичні ознаки. Специфіка унітарної форми устрою в Україні. Правовий статус Автономної Республіки Крим. Поняття та специфічні ознаки федеративної держави. Особливості суверенітету і територіальної цілісності федеративної держави. Правові підстави формування федерації. Розуміння суб'єкту федерації. Розмежування сфер повноважень між федерацією та її суб'єктами. Взаємовідношення між федеральними органами державної влади і органами влади суб'єктів федерації. Види федерацій. Національні, територіальні та національно-територіальні федерації.

Різноманітність підходів до розуміння конфедерації. Особливості й ознаки конфедерації. Принцип державного суверенітету і конфедерація. Історичні приклади формування конфедерацій. Співвідношення понять конфедерації з співдружністю держав (Європейський Союз, СНД), міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ООН, НАТО) тощо.

Державний (політичний) режим: поняття, види. Чинники, що впливають на вид політичного режиму. Демократичний режим: поняття, основні ознаки. Умови формування демократичного режиму в державах постсоціалістичного періоду (Україні, країнах СНД, східної Європи тощо). Недемократичні режими: поняття, основні ознаки, різновиди (деспотичний, тиранічний, військово-диктаторський, фашистський та ін.). Види та особливості недемократичних режимів. Авторитарні та тоталітарні режими.

Тема 6. Функції держави

Поняття функцій держави. Визначення основних напрямів діяльності держави. Класифікація функцій держави. Загальносоціальні функції держави, функції захисту групових інтересів. Внутрішні і зовнішні функції держави. Основні правові форми здійснення функцій держави (правотворча, правозастосовча, правоохоронна, контрольно-наглядова, інтерпретаційно-правова, засновницька). Методи здійснення функцій держави (метод законності, метод переконання, метод примусу та інші). Функції сучасної держави України.

Тема 7. Механізм держави і державний апарат

Роль механізму держави у забезпеченні здійснення її функцій. Поняття і структура механізму сучасної держави. Різновиди державних інституцій - складових механізму держави: державні органи, державні підприємства, установи та організації. Особливе місце збройних сил в механізмі держави.

Поняття державного апарату і його характерні ознаки. Державні органи як складова державного апарату. Поняття та різновиди державних органів. Критерії класифікації органів держави. Система державних органів в Україні. Централізація і децентралізація в організації

та функціонуванні державних органів. Професійність державного апарату. Розуміння допоміжного апарату в механізмі держави.

Принципи організації і діяльності державного апарату. Єдність державної влади та її поділ на законодавчу, виконавчу і судову. Загальна характеристика, функції та принципи діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Специфіка втілення принципу поділу влади в Україні. Система стримувань і противаг між гілками влади за Конституцією України.

Державна служба: поняття та її види. Розуміння змісту поняття державний службовець. Класифікація державних службовців. Посадова особа державного апарату, як особлива група державних службовців.

Особливості механізму федеративної та унітарної держави. Організація здійснення влади на місцях. Взаємодія місцевих державних органів з органами місцевого самоврядування. Співвідношення системи державних органів та органів місцевого самоврядування в Україні, делегування повноважень за законодавством України. Формування механізму держави (державного апарату) в Україні. Реформи в Україні щодо реорганізації інститутів публічної влади, їх правова основа. Конституційна реформа. Адміністративна реформа. Судово-правова реформа. Реформа місцевого самоврядування (муніципальна реформа). Парламентська реформа. Шляхи реформування прокуратури та інших контрольно-наглядових органів. Органи внутрішніх справ, їх місце та роль у забезпеченні функцій держави.

Тема 8. Теорія демократії

Поняття і ознаки демократії. Співвідношення понять демократія та народовладдя. Соціальна цінність демократії. Чинники впливу на рівень демократії. Зовнішні прояви (форми) демократії. Розуміння форм демократії. Безпосередня демократія та представницька демократія. Поняття інституту демократії, різноманітність інститутів демократії. Вибори та референдуми в системі інститутів демократії. Суб'єкти демократії. Людина (громадянин) як головний суб'єкт демократії. Принципи демократії. Реальність прав і свобод людини і громадянина та умови втілення їх у життя в демократичній державі. Співвідношення більшості і меншості. Демократія і самоврядування, як одна з форм здійснення народовладдя. Демократія в умовах України.

Тема 9. Держава в політичній системі суспільства

Розуміння, поняття та структура політичної системи суспільства. Елементи політичної системи України. Поняття політичної влади і державної влади. Місце держави в політичній системі суспільства. Держава і об'єднання громадян. Класифікація об'єднань громадян. Форми та правова основа взаємодії об'єднань громадян (комерційних, некомерційних) і трудових колективів з державою. Державна влада і політичні партії. Партії в політичній системі суспільства: правове регулювання статуту та діяльності.

Державний політичний режим і політична ідеологія у структурі політичної системи суспільства. Розуміння внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Співвідношення державної влади з іншими видами соціальної влади у суспільстві. Держава і влада церкви. Держава та влада корпорацій. Державна влада і вплив засобів масової інформації. Влада держави і владність криміналу. Сімейна влада і влада державна.

Тема 10. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина

Поняття прав і свобод людини і громадянина, їх загальна характеристика. Права і свободи людини і громадянина в їх історичному розвитку. Вплив розвитку сучасних новітніх правовідносин на розвиток і поширення демократичних ідей у світі. Види прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. їх система за Конституцією України.

Людина, особа, громадянин. Правовий статус особи. Права людини, її інтереси і свободи. Розвиток ідеї про права людини в Україні. Правовий статус людини за Конституцією України.

Теорія прав людини і практика. Концепція трьох поколінь прав людини. Поняття охорони та захисту прав людини. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в демократичній правовій державі (економічні, політичні, духовні, юридичні тощо). Інститут Омбудсмана - Уповноваженого з прав людини. Міжнародно-правові гарантії прав і свобод

людини і громадянина. Конвенція про захист прав і основних свобод людини і громадянина. Європейський Суд з прав людини (м. Страсбург), як дієвий міжнародний механізм захисту основних прав і свобод людини. Міжнародно-правова практика щодо законодавчого закріплення основних прав та свобод особи.

Правова активність суб'єктів права, як необхідна гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина. Шляхи формування активного типу правової правомірної поведінки населення.

Тема 11. Громадянське суспільство і держава

Особливості становлення та формування концепції громадянського суспільства. Поняття та ознаки громадянського суспільства. Умови формування громадянського суспільства. Сутність громадянського суспільства як фундаменту формування правової державності. Обмеженість державної влади правом і законами. Взаємодія громадянського суспільства і держави. Принцип взаємної відповідальності людини і громадянина. Економічний, політичний, інформаційний, ідеологічний плюралізм, як засади формування громадянського суспільства в Україні. Правова культура населення, як передумова формування громадянського суспільства і правової держави.

Тема 12. Правова і соціальна держава

Концепція правової держави: історія виникнення та розвитку. Основні положення теорії правової держави. Принципи правової держави. Принцип верховенства права. Принцип поділу влади. Реалії та перспективи втілення принципів правової держави в Україні. Специфіка реалізації принципу поділу влади в Україні.

Україна як соціальна держава. Державна політика соціальної безпеки. Державна влада і забезпечення соціальної злагоди у суспільстві.

Тема 13. Походження права

Основні теорії походження права (теологічна, природного права, історичної школи, психологічна, історико-матеріалістична (марксистська), примирення тощо).

Соціальні регулятори поведінки людей первіснообщинного ладу. Закономірності виникнення права. Основні шляхи формування права: санкціонування державою звичаїв (звичаєве право); безпосередня правотворчість органів державної влади; утворення правових норм судовими органами (правові прецеденти); укладення нормативних договорів (міжнародних, колективних тощо). Відмінності права від соціальних норм первісного ладу.

Тема 14. Поняття і сутність права. Сучасне праворозуміння

Поняття і різні прояви права. Поняття та ознаки об'єктивного права. Загальна характеристика права суб'єктивного. Соціальні та юридичні ознаки сучасного права. Нормативність, системність, формальна визначеність, вольовий характер, загальна обов'язковість, гарантованість державою, здатність виступати критерієм правомірності або неправомірності поведінки суб'єктів права тощо, як юридичні ознаки права. Соціальна справедливість і свобода, їх міра як сутність права. Право як система норм (правил) поведінки особи, нормативна основа організації та функціонування державної влади, об'єднань громадян, інших суб'єктів.

«Опорні пункти» визначення сутності права. Головні підходи до розуміння сутності права. Класовий підхід. Загальносоціальний підхід до сутності права.

Різноманітність підходів розуміння права. Головні підходи до праворозуміння. Школа природного права (вчення древніх греків, концепції Дж.Локка, Б.Спінози, Г.Гроція, Ф.Вольтера, Дж.Роулса, Р.Штаммера, П.Пестеля, Г.Сковороди). Поділ права на природне і позитивне. Концепція позитивізму (Д.Остін, Г.Кельзен, Г.Харт, М.Берг, М.Коркунов, Г.Шершеневич). Соціологічна теорія права (О.Конт, Є.Ерліх, Р.Паунд, М.Окрідж, Г.Гурвич, Е.Дюркгейм). Право і суспільні відносини. Шляхи виникнення права у додержавний період за соціологічною теорією. Психологічна школа права (вчення Л.Петражицького). Психіка людини, як основне джерело права за психологічною школою права. Марксистське вчення про право (К.Маркс, Ф.Енгельс, П.Стучка, І.Рейснер). Зумовлена матеріальними умовами життя воля панівного класу, як джерело права. Політико-правове вчення інституціоналізму (М.Оріу). Зв'язок права зі справедливістю, свободою, рівністю у суспільних відносинах за ідеалістичною школою права. Генетичний, інструментальний, аксіологічний, системний,

інтегративний підходи до праворозуміння. Єдність ознак, притаманних різним науковим концепціям у сучасному визначенні категорії права в об'єктивному розумінні.

Тема 15. Право в системі соціального регулювання.

Поняття і загальні риси соціального регулювання у суспільстві. Поняття і загальні риси соціальних норм. Класифікація (види) соціальних норм: звичаї, мораль, корпоративні, релігійні, політичні, правові, етичні та інші норми. Загальне й особливе у соціальних нормах. Право і традиції. Право і технічні норми, їх співвідношення і взаємодія. Технічно-правові норми. Право і мораль. Ознаки, які відрізняють норми права від норм моралі. Право та моральний рівень розвитку суспільства. Справедливість і право. Роль права у розвитку і зміцненні моралі суспільства. Корпоративні норми, їх особливості взаємодія з правом.

Соціальне цінність (призначення) права, його місце і роль у системі соціального нормативного регулювання. Право як загальнолюдська цінність. Право як втілення справедливості та інструментальна цінність права.

Право, політика, економіка. Поняття відносної самостійності права. Межі правового регулювання у суспільстві. Право і матеріальні суспільні відносини. Взаємовплив права і економіки. Безпосереднє та опосередковане регулювання правом економічних відносин. Роль права у стимулюванні розвитку нових економічних відносин. Право і демократія. Взаємовплив права і політики. Право як основа та форма (засіб) здійснення політики держави. Відображення в праві політичних процесів у суспільстві. Роль політики у визначенні змісту і напрямків правового регулювання.

Право і людина. Біологічна, психологічна та соціальна сутність людини та відображення цих аспектів у правових нормах.

Тема 16. Функції і принципи права

Функції права, як «дзеркало» відображення соціального призначення права, його ролі у системі нормативного регулювання. Поняття функції права. Класифікація функцій права. Спеціально-юридичні функції права (регулятивна та охоронна). Загально-соціальні функції права (виховна, інформаційна, орієнтовна та ін.). Право, як регулятор суспільних відносин. Принципи, що діють у правовій системі: їх поняття та класифікація.

Загальнолюдські (цивілізаційні), загальні, міжгалузеві та галузеві принципи. Принципи правових інститутів. Втілення загальнолюдських цінностей у цивілізаційних принципах права. Принципи гуманізму, демократизму, справедливості, свободи та рівності, як загальнолюдські принципи права. Загальні принципи права - єдність прав і обов'язків суб'єктів суспільних відносин, гарантованість прав і свобод громадян, відповідальності за вину, законності, поділу права, поєднання стабільності і динамізму. Роль принципів права у правотворчості та правозастосуванні.

Тема 17. Правоутворення.

Правоутворення та питання генезису права. Зміст терміну «правоутворення». Широко- та вузьконормативне розуміння правоутворення. Поняття та ознаки правоутворення. Рівні правоутворення: гносеологічний, матеріальний, інституціональний. Етапи правоутворення. Характерні риси правозакріплення та правотворчості, як етапів правоутворення. Функції правозакріплення та правотворчості.

Поняття та ознаки правотворчості. Принципи правотворчості: загальнолюдські (гуманізму, демократизму, гласності, законності) та спеціальні (науковості та професіоналізму, планування, оперативності, поєднання динамізму і стабільності). Види правотворчості. Безпосередня правотворчість. Санкціонована правотворчість. Делегована правотворчість, її переваги і недоліки. Укладення нормативних угод, як різновид правотворчості. Первинна, поточна та кодифікаційна правотворчість.

Етапи процесу правоутворення. Правотворча ініціатива. Стадія підготовки тексту проекту нормативного акту. Обговорення проекту нормативного акту. Прийняття нормативних актів. Опублікування нормативного акту. Специфіка законодавчого процесу. Суб'єкти законодавчого процесу. Основні стадії законодавчого процесу: їх поняття та основні риси. Право законодавчої ініціативи та форми її реалізації. Правова основа законодавчого процесу в Україні. Принципи законодавчої діяльності в Україні. Поняття, основні риси та види юридичної техніки. Значення юридичної техніки в правотворчій діяльності.

Законодавча техніка: поняття, прийоми і засоби. Нормативні приписи, нормативна будова, юридичні конструкції як засоби законодавчої техніки. Мова закону. Юридичні терміни.

Тема 18. Форми (джерела) права

Поняття і види форм (джерел) права, їх загальна характеристика. Правовий звичай. Правовий (судовий, адміністративний) прецедент. Нормативний правовий акт. Нормативний правовий договір (міжнародний, колективний). Доктринальна форма. Догми (принципи, правила) релігії, як форма права. Специфіка форм (джерел) права у різних правових системах. Значення форми права у правовому регулюванні суспільних відносин та систематизації законодавства.

Судовий прецедент: основні ознаки, особливості та співвідношення з іншими формами права.

Правовий звичай: поняття, основні ознаки та особливості. Звичаєве право: сутність, ознаки та взаємозв'язок із правовим звичаєм.

Нормативно-правові договори: поняття, ознаки та види (типові, примірні, міждержавні нормативно-правові договори; внутрішні та зовнішні; господарські, страхування, та ін.).

Тема 19. Норми права

Поняття і загальні ознаки норм права. Норма права як правило поведінки. Регулятивний і загальнообов'язковий характер норми права, соціальна, економічна і культурна обумовленість норми права, формальна визначеність норми права, примусовість, неперсоніфікованість. Співвідношення норми права з іншими соціальними нормами.

Основні критерії класифікації норм права. Види норм права. Природа, особливості і значення в правовому регулюванні спеціалізованих норм права. Види спеціалізованих норм права: норми-засади, норми-принципи, визначально-установчі норми, норми-дефініції, норми-презумпції, норми-строки, норми-преюдиції, норми-фікції, норми-конструкції тощо. Регулятивні (правоустановчі) і правоохоронні норми права. Зобов'язальні, уповноважувальні і заборонні норми права. Імперативні норми права. Диспозитивні норми права. Рекомендаційні норми права. Заохочувальні норми права. Норми матеріального і процесуального права: їх взаємозв'язок і відмінність. Юридична колізія. Колізійні норми права.

Структура норми права: поняття, елементи. Загальна характеристика структурних елементів норми права: гіпотези, диспозиції, санкції. Гіпотеза норми права: поняття і види (прості, складні, альтернативні гіпотези). Диспозиція норми права: поняття і види (абсолютно визначені, відносно визначені диспозиції). Санкція норми права: поняття і види (штрафні (каральні) і правопоновлюючі, абсолютно визначені та відносно визначені, прості, складні та альтернативні санкції). Структура регулятивних і правоохоронних норм права.

Стаття нормативно-правового акта: поняття та співвідношення з нормою права. Способи викладення норм права у статтях нормативно-правових актів: прямий, відсильний, банкетний.

Тема 20. Система права і система законодавства

Поняття і характерні риси системи права. Структура системи права, загальна характеристика її структурних елементів. Галузь права, як найбільший структурний підрозділ і центральна ланка права. Профілюючі, процесуальні і спеціальні галузі права. Підгалузь права, як структурний елемент системи права, її специфіка. Основні риси інституту права. Класифікація інститутів права: галузеві та міжгалузеві, прості та складні, регулятивні та охоронні. Правова норма (норма права), як первинний, найменший структурний елемент права.

Основи та принципи побудови системи права, зв'язки між її елементами. Предмет і метод правового регулювання як вихідні критерії поділу системи права на галузі та інститути, їх роль у правотворчості й правозастосуванні. Поняття предмету правового регулювання. Поняття та класифікація методів правового регулювання. Публічне і приватне право. Матеріальне і процесуальне право. Основні галузі системи права України. Система права і правова система: співвідношення між ними.

Система законодавства: поняття, основні риси та структурні підрозділи.

Співвідношення системи права і системи законодавства. Структура законодавства. Основні види структурної організації законодавства: галузева (горизонтальна), ієрархічна (вертикальна), федеративна. Елементи горизонтальної структури законодавства: галузь законодавства, інститут законодавства, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий припис. Співвідношення галузі законодавства і галузі права. Фактори формування та розвитку системи законодавства. Структура законодавства України. Співвідношення між нормами міжнародного і національного права. Пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством за Конституцією України.

Тема 21. Нормативно-правові акти

Поняття, функції і принципи нормотворчості. Стадії створення нормативно-правових актів.

Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, система та види. Закони та підзаконні акти, їх загальні та особливі риси. Закон як нормативно-правовий акт держави вищої юридичної сили. Співвідношення закону та права. Співвідношення принципів верховенства закону та верховенства права. Закон у вузькому та широкому, матеріальному та формальному розумінні. Право та законодавство. Класифікація законів. Конституційні, кодифікаційні та прості (звичайні) закони. Загальні та спеціальні закони. Основний закон (Конституція) держави - основа правової системи суспільства. Особливе місце Конституції в системі нормативно-правових актів держави.

Підзаконні нормативно-правові акти. Нормативно-правові акти парламенту. Нормативно-правові акти глави держави. Правові акти уряду, їх основні види. Нормативно-правові акти міністерств та відомств, їх класифікація та юридична природа. Нормативно-правові акти місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх система та якості. Особливості нормативно-правових актів органів влади і органів самоврядування у автономних утвореннях. Локальні нормативні акти (підприємств, установ, організацій тощо). Нормативно-правові акти об'єднань громадян, інших суб'єктів суспільних відносин. Статути, положення (типові, примірні та ін.) як джерело права.

Порядок опублікування законів, інших нормативно-правових актів, набуття ними чинності, його правове урегулювання.

Дія нормативно-правових актів у часі. Дія нормативно-правових актів у просторі та за колом осіб. Нормативно-правові акти у федеративній та унітарній державах, їх система та особливості.

Тема 22. Систематизація нормативно-правових актів

Поняття систематизації законодавства. Облік, інкорпорація та консолідація як форми систематизації нормативно-правових актів. Кодифікація, як різновид систематизації законодавства, її характерні риси, мета, види. Види кодифікаційних актів. Інкорпорація: поняття та види. Офіційна та неофіційна інкорпорація. Критерії систематизації законодавства шляхом інкорпорації. Види інкорпорацій. Основні риси і цілі консолідації.

Тема 23. Форми реалізації права. Застосування правових норм

Поняття і зміст реалізації правових норм. Реалізація права поза правовідносинами й у правовідносинах. Підстави класифікації способів і форм реалізації правових норм. Форми безпосередньої правореалізації (використання, виконання, дотримання): їх поняття, основні ознаки, юридична природа і роль у правовому регулюванні суспільних відносин.

Застосування норм права як специфічна форма його реалізації: поняття, ознаки. Умови та об'єктивні обставини застосування права, як правової форми діяльності держави. Застосування права як стадія реалізація права. Форми правозастосовчої діяльності держави. Оперативно-виконавча діяльність, правоохоронна діяльність та правосуддя, як форми правозастосовчої діяльності. Суб'єкти застосування норм права.

Поняття застосування правових норм. Стадії застосування нормативних приписів. Правова оцінка та кваліфікація фактичних обставин справи (події, проблеми, ситуації та ін.). Вибір і аналіз правової норми (правова кваліфікація) як стадія правозастосовчого процесу. Ухвалення рішення у справі, як завершальна стадія процесу застосування права.

Основні вимоги правильного застосування нормативних приписів. Обґрунтованість, законність, доцільність застосування норм права. Достовірність та точність норми права, що

застосовується. Істина у правозастосовчому процесі (правоохоронному, судовому та ін.), її докази та функції у правовому регулюванні, а також зміцненні законності й правопорядку.

Інтелектуальне забезпечення правильного, законного та точного застосування норм права. Проблема зловживання правом.

Акти правозастосування: поняття і ознаки. Види актів застосування права за юридичними наслідками, за формою зовнішнього прояву (письмовий, усний, конклюдентний). Відмінність акту правозастосування від нормативно-правового акту та акту тлумачення правових норм.

Прогалина у праві (законодавстві): поняття та ознаки. Причини прогалин у праві (законодавстві). Основні засоби усунення прогалин у праві (законодавстві). Аналогія закону, аналогія права та субсидіарне застосування (міжгалузева аналогія): поняття, ознаки, підстави застосування. Заборона використання інституту аналогії.

Юридичні колізії: поняття, ознаки. Відмінність юридичних колізій від прогалин у праві (законодавстві). Шляхи розв'язання юридичних колізій. Колізійні норми.

Тема 24. Тлумачення норм права

Поняття та мета тлумачення норм права. Інтерпретаційно-правова діяльність. Мета та напрямки сучасного тлумачення норм права. Способи тлумачення норм права: поняття та види тлумачення. Граматичний, логічний, систематичний, історичний, цільовий способи тлумачення норм права. Офіційне і неофіційне тлумачення норм права.

Основні ознаки офіційного тлумачення норм права. Види офіційного тлумачення норм права (автентичне, легальне, делеговане, казуальне тощо). Органи делегованого тлумачення норм права в Україні.

Розуміння та ознаки неофіційного тлумачення норм права. Побутове, професійне та доктринальне тлумачення норм права, як форми неофіційного тлумачення правових норм.

Правотлумачні (інтерпретаційні) акти: поняття, особливості. Види інтерпретаційних актів (автентичні, легальні, акти делегованого тлумачення та ін.). Тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту. Адекватне, поширювальне, обмежувальне тлумачення.

Тема 25. Правові відносини

Поняття і характерні риси правових відносин. Класифікація правових відносин. Регулятивні та охоронні правовідносини. Матеріально-правові та процесуально-правові правовідносини. Довгострокові та короткострокові правовідносини. Склад правових відносин.

Суб'єкти правовідносин: поняття, види. Індивідуальні (фізичні особи) та колективні (об'єднання осіб) суб'єкти правовідносин. Юридична особа, як суб'єкт правових відносин: поняття та основні ознаки. Держава, як специфічний суб'єкт правовідносин. Специфічні риси посадової особи, як спеціального індивідуального суб'єкту правовідносин.

Правосуб'єктність, як необхідна передумова виникнення правовідносин: поняття та склад. Правоздатність: поняття, види. Загальна та спеціальна правоздатність. Специфіка правоздатності юридичних осіб, їх правовий статус. Поняття і характеристика дієздатності. Позбавлення дієздатності. Деліктоздатність: поняття, її особливість у певних категорій населення. Правовий статус суб'єктів правовідносин. Компетенція державних органів і організацій, як втілення їх правосуб'єктності. Правовий статус особи: поняття, зміст. Конституційний і спеціальний статуси громадян. Суб'єктивні права, правомочність і юридичні обов'язки суб'єктів права - їх реалізація у конкретних правовідносинах. Поняття і зміст суб'єктивного права. Зміст правомочності. Розуміння юридичного обов'язку: поняття, його структурні елементи.

Об'єкти правових відносин: поняття, різновиди. Предмети матеріального світу. Речі і цінності. Особисті немайнові блага, як об'єкти правових відносин. Специфіка послуг, як об'єкту правовідносин. Продукти духовної творчості.

Юридичні факти: поняття, ознаки, роль у правовій системі. Класифікація юридичних фактів. Юридичні дії і події. Правоутворюючі, правозмінюючі і правоприпиняючі юридичні факти. Прості та складні юридичні факти. Одноразові і тривалі юридичні факти. Фактичний склад: поняття та специфічні риси. Відмінність фактичного складу від складного юридичного факту.

Тема 26. Правова свідомість і правова культура

Поняття та основні риси правової свідомості. Правосвідомість як різновид суспільної свідомості. Суб'єкти та об'єкти правосвідомості. Зміст правової свідомості, його елементи (правова ідеологія та правова психологія). Поняття та структура правової психології. Поняття та прояви правової ідеології. Ознаки, що відрізняють правову ідеологію від правової психології. Вимоги формування правової ідеології в демократичній правовій державі. Функції правової свідомості: гносеологічна, регулятивна, оцінна. Види правової свідомості. Побутова (емпірична), професійна, наукова (теоретична) правосвідомість. Індивідуальна, групова, масова і суспільна правосвідомість.

Правосвідомість і право: їх взаємовплив і взаємозв'язок; загальне й особливе цих категорій. Вплив правосвідомості на законотворчість (правовстановлення) і правореалізацію. Специфічна роль професійної правосвідомості у процесі правозастосування. Вплив правосвідомості на праворозуміння.

Основні підходи до розуміння правової культури (антропологічний, соціологічний, філософський). Поняття і сутність правової культури. Рівні правової культури. Взаємозв'язок правової культури особистості і правової культури суспільства. Структурні елементи правової культури особистості. Елементи правової культури. Досконалість законодавства, стан законності та розвиток юридичної культури як важливі рівні правової культури суспільства. Роль правової культури у формуванні громадянського суспільства та правової держави. Правова культура у законодавчій та правозастосовчій діяльності. Правова культура посадової особи та громадянина. Правова культура у корпораціях, об'єднаннях громадян. Співвідношення правової та політичної культури.

Поняття і прояви деформації правосвідомості (правовий інфантилізм, правовий ідеалізм (романтизм), правовий дилетантизм, правова демагогія). Правовий нігілізм, як форма деформації правосвідомості. Вплив правового нігілізму на стан режиму законності, реалізацію та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Причини правового нігілізму, шляхи його подолання.

Тема 27. Правомірна поведінка, правопорушення та юридична відповідальність

Поняття, ознаки і види правової поведінки.

Правомірна поведінка: поняття, риси і види. Об'єктивна та суб'єктивна сторони правомірної поведінки. Мотивація правомірної поведінки. Корисність правомірної поведінки. Типи правомірної поведінки. Позитивна правомірна поведінка. Вимушена правомірна поведінка (приспосовницька, конформістська та маргінальна), умови та причини їх існування у сучасному суспільстві. Співвідношення права та поведінки (вчинку, діяльності). Воля, свідомість, інтелектуальні якості особи та правомірна поведінка.

Правопорушення: поняття і юридичні ознаки. Протиправність, винність, соціальна шкідливість (небезпечність), наслідки, як ознаки правопорушення. Склад правопорушення. Суб'єкт правопорушення: поняття, ознаки, особливості у різних галузях права. Деліктоздатність особи. Суб'єктивна сторона правопорушення (вина): поняття та її форми. Умисел та необережність. Прямий та непрямий умисел. Протиправна самовпевненість та протиправне недбальство, як форми необережності. Соціальний, медичний та інтелектуальний критерії вини суб'єкту. Поняття об'єкту правопорушення. Різновиди об'єктів правопорушень (загальний, безпосередній). Об'єктивна сторона правопорушення, її ознаки. Причинний зв'язок між правопорушенням (дією чи бездіяльністю суб'єкта) та шкідливими наслідками, які настали.

Причини та природа правопорушень. Причини злочинності, її основні форми. Методи та форми боротьби зі злочинністю.

Поняття та основні риси юридичної відповідальності. Підстави юридичної відповідальності. Обставини звільнення від юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності, їх відображення у чинному законодавстві України. Юридична відповідальність і санкції. Зв'язок та взаємодія юридичної відповідальності з відповідальністю моральною та політичною. Юридична відповідальність та права людини. Презумпція невинності як гарантія прав людини та громадянина.

Тема 28. Законність і правопорядок у сучасному суспільстві

Поняття законності як багатоаспектного суспільно-правового явища. Законність як принцип суспільно-політичного ладу, принцип життя цивілізованого суспільства. Зміст (вимоги) принципу законності. Законність як метод державного керування, як режим правомірної діяльності органів держави. Режим законності у правовій державі. Законність і демократія: їх взаємодія, взаємовплив і взаємозв'язок.

Функції законності: поняття, види. Регулятивна функція законності. Функції забезпечення верховенства закону, правової соціалізації людини, гуманізації суспільних відносин, оцінювання політично-значущих дій. Законність та дисципліна. Види дисципліни. Виконавча дисципліна та її значення у роботі державного апарату. Технологічна дисципліна. Дисципліна у підприємницькій діяльності.

Поняття та ознаки правового порядку. Структурні елементи правопорядку (суб'єкти правопорядку, акти реалізації вимог законності (правомірні дії), правові відносини) та його види. Співвідношення права, законності і правопорядку. Громадський порядок та правовий порядок: їх взаємовплив і взаємозв'язок.

Система гарантій законності і правопорядку. Економічні і політичні гарантії. Соціальні та ідеологічні гарантії. Юридичні (правові) гарантії законності і правопорядку: поняття і види. Право на судовий захист і здійснення правосуддя - важлива складова системи юридичних гарантій законності і правопорядку. Законодавче (конституційно-правове) забезпечення законності.

Основні напрямки зміцнення законності та правопорядку.

Тема 29. Правове регулювання суспільних відносин

Правовий вплив на суспільні відносини. Поняття правового регулювання, його ознаки. Способи, методи та типи правового регулювання. Основні та допоміжні способи правового регулювання. Дозволи, зобов'язання та заборони. Примус, заохочення, надання пільг, рекомендації та покарання, як допоміжні способи правового регулювання. Поняття методів правового регулювання. Імперативний та диспозитивний методи. Рекомендаційний та заохочувальний методи. Типи правового регулювання (загально дозволений та спеціально дозволений), їх основні ознаки.

Види правового регулювання. Нормативне та індивідуальне, централізоване і децентралізоване правове регулювання.

Механізм правового регулювання: поняття, склад, структура. Стадії правового регулювання. Основні елементи механізму правового регулювання, їх зв'язок за взаємодія. Нормативна основа, правові відносини, акти реалізації норм права в механізмі правового регулювання. Вимоги до механізму правового регулювання в умовах демократичної правової держави. Ефективність правового регулювання: поняття та головні її критерії. Шляхи підвищення ефективності механізму правового регулювання.

Тема 30. Правова система суспільства. Основні правові системи сучасності

Правова система: її поняття та елементи (статичні, динамічні тощо). Розуміння правової сім'ї, її співвідношення із поняттям правової системи. Правові системи сучасності і критерії їх класифікації (історичний та географічний критерії; критерій ієрархії форм (джерел) права; критерій ролі судових органів у правоутворенні та ін.). Порівняльне правознавство та його роль у процесі удосконалення національного права.

Романо-германська правова система (сім'я) (континентальне право): обставини та основні етапи її формування і розвитку. Характерні риси континентального права.

Англо-американська правова система (загальне право): особливості її зародження. Основні етапи розвитку англо-американської правової системи. «Загальне право» і «право справедливості». Роль органів судової влади та їх рішень у процесі формування та розвитку загального права. Правило прецеденту: його характерні риси. Законодавство як джерело права у цій правовій системі. Право Англії та Уельсу. Право США.

Релігійно-традиційна правова система. Загальні риси релігійних та традиційних правових систем. Особливість релігійних (мусульманське, канонічне, індуське, іудейське право) і традиційних (японське, далекосхідне та ін.) правових систем. Специфіка мусульманського права. Джерела мусульманського права (Коран, сунна, іджма, кійас). Місце канонічного права в християнській релігії. Характерні ознаки та оригінальність індуського

права. Іудейське (єврейське) право: специфіка виникнення і розвитку. Тора та талмудична література (Мішна, Мндрашим, Барайти, Єрусалимський та Вавилонський Талмуди) як основні джерела іудейського права.

Специфіка традиційного права. Особливі риси японського права. Філософське вчення конфуціанство, як джерело походження далекосхідного права. Протиборство прибічників школи легістів і конфуціанців. Специфічні риси звичаєвого права держав Африки, Азії та Океанії. Провідні тенденції розвитку основних правових систем сучасності.

Рекомендована література

Нормативні джерела:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 р., № 2222-IV *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 2. Ст. 44.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р., № 2341-III (зі змінами і доповненнями) // <http://portal.rada.gov.ua>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 7 грудня 1984 р. № 8073-X (зі змінами і доповненнями) // <http://portal.rada.gov.ua>
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р., № 435-IV // <http://portal.rada.gov.ua>
6. Про громадянство України: Закон України 18 січня 2001 року, № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65

Базова література:

1. Абдуллаев М. І., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: учебник. СПб.: Питер, 2003. 576 с.
2. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999. 712 с.
3. Венгеров А. Б. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов. 3-е изд. Москва: Юриспруденция, 2000. 376 с.
4. Головистикова А. И., Дмитриев Ю. А. Проблемы теории государства и права: учебник. Москва: Эксмо, 2005. 832 с.
5. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія права і держави: навч. посібник / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ: «Правова єдність», 2008. 270 с.
6. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. /Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С.М. Легуша. Київ: Видавець Паливода А.В., 2007. 296 с.
7. Загальна теорія держави і права/за ред. М. В. Цвіка, В. Д.Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 428 с.
8. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. За ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 320 с.
9. Загальна теорія держави та права: навчально-методичний посібник. Київ: Атіка, 2007. 412 с.
10. Зайчук О. В., Заєць А. П., Журавський В. С., Копиленко О. Л., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688с.
11. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
12. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: підручник. Львів: Новий світ, 2000. 2003. 584 с.
13. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2005. 592 с.
14. Коталейчук С. П. Теорія держави та права: навч. посібник для підготовки до держ. іспитів. Київ: КНТ, 2009. 320 с.
15. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: елементарний курс. Харків: Одіссей, 2007. 432 с.

16. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. Київ: Юрисконсульт:КНТ, 2006. 355 с.
17. Манов Г. Н. Теория государства и права. Москва: БЕК, 1996. 336 с.
18. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. 8-е вид. Харків: Консум, 2005. 158 с.
19. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
20. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 536 с.
21. Теорія держави і права: академічний курс: Підручник/ за ред. О.В.Зайчука, Н. М.Онищенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
22. Тимченко С. М., Удовика Л. Г. Теорія держави і права. Практикум для студентів юридичних спеціальностей. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 248 с.
23. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. 2004 с.
24. Загальна теорія держави і права. Академічний курс: підручник для студ.-юристів / за ред. д-ра юрид. наук, проф.. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
25. Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки . Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 416 с.

Допоміжна:

1. Авер'янов В. Б. Закон про Кабінет Міністрів України: результати доктринального тлумачення. *Право України*. 2007. №6. С.3 - 9.
2. Антонович М. М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. *Право України*. 2007. № 3. С. 37 - 42.
3. Білозоров Є. В. Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти. *Право України*. 2006. №1. С. 50-54.
4. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: монографія. Запоріжжя: Юридичний ін-т, 2005. 540 с.
5. Вовк Ю. М. Недоліки законодавства як одна з причин політичної кризи в Україні. *Право України*. 2008. № 4. С.74 -77.
6. Головатий С. П. Рішення Європейського Суду з людських прав: «прецедентне право» чи прецедентна практика? *Право України*. 2016. № 10. С.70- 72.
7. Дудаш Т. І. Правова аргументація: до питання про загальне поняття. *Право України*. 2016. № 8. С.99-101.
8. Євграфова Є. П. Державорозуміння і право: проблемні аспекти теорії. *Право України*. 2015. № 11. С.67-70.
9. Патришин О. В. Судова практика як джерело права в Україні: проблеми теорії. *Право України*. 2016. № 10. С.20-24.
10. Селиванов А. О. Права і свободи громадян під захистом Конституційного Суду України: правові позиції сучасної доктрини конституційного правосуддя. Київ: Логос, 2005. 104 с.
11. Шаповал В. М. Безпосередня демократія і представницька демократія у взаємозв'язках. *Право України*. 2004. № 8. С. 8-12.
12. Козюбра М. І. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. *Право України*. 2021. № 1. С.12-42.

Інформаційні ресурси

1. <http://portal.rada.uov.ua> - Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://kmu.uov.ua> - Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
3. <http://ccu.gov.ua> - Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України.
4. <http://president.uov.ua> - Офіційний веб-сайт Президента України.
5. <http://www.nau.ua> - Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України»